

Waterbeheersing nieuwe stijl: een duidelijke ecologische meerwaarde

De Dijlevallei stroomopwaarts van Leuven

Piet De Becker – Instituut voor Natuurbehoud (A2000/22)

In het laagland van West-Europa werden moerassen en natte terreinen als sinds de vroege middeleeuwen door de mens geleidelijk aan in cultuur gebracht. De belangrijkste motieven daarvoor waren de nood aan hooilanden als ruwvoeder voor groeiende veestapels en ontginning van veenafzettingen als brandstofvoorziening.

Alluviale rivier valleien waren daarbij van uitzonderlijk belang omwille van de regelmatige overstromingen en de daarmee gepaard gaande regelmatige “natuurlijke” bemesting van de graslanden.

Toegenomen mechanisatie en intensivering in de landbouw zorgden ervoor dat de regelmatige overstromingen ongewenst werden (begaanbaarheid van terreinen, kunstmest,...). Almaar stijgende urbanisatie was en is een daarmee gelijklopend fenomeen. Beide evoluties samen zorgden ervoor dat onze rivieren drastisch rechtgetrokken, gekanaliseerd en veelal ingedijkt werden. De valleien werden in hun geheel aangepakt door het alsmaar verder uitbreiden en verdiepen van het drainagesysteem. Gronden moesten droger en beter bewerkbaar worden en water moest zo snel mogelijk afgevoerd worden; landbouw-economisch bekeken een prima zaak maar ecologisch gezien een regelrechte ramp. Goed functionerende alluviale ecosystemen zijn in West-Europa zo goed als totaal verdwenen. Uiteraard zijn de daaraan gebonden vegetatietypen zeer drastisch in oppervlakte geslonken tot verspreide snippers her en der in het landschap. Deze isolatie zorgt voor veel randinvloeden en alsmaar voortschrijdende aftakeling: verdroging, vermesting, verzuring,... Alle planten en diersoorten die met dit systeem samenhangen zijn momenteel op Europese schaal sterk achteruitgegaan tot zelfs met uitsterven bedreigd.

De Dijlevallei stroomopwaarts van Leuven vormt op dit scenario geen uitzondering. Tussen de taalgrens en Leuven is de vallei zo 'n 17 km lang (met een oppervlakte van ca. 1300 Ha) en loopt nog tientallen kilometer verder op Waals grondgebied.

Het alluviale karakter van de rivier zorgde in het verleden voor regelmatige (jaarlijkse en voornamelijk winterse) overstromingen van de vallei met afzetting van grote hoeveelheden sedimenten. Dat had het ontstaan van een typisch dwarsprofiel met oeverwallen & komgrondenprofiel tot gevolg. De komgronden, die ca. 1.5-2 meter lager gelegen zijn dan de oeverwallen, werden reeds vroeg gedraineerd door middel van handgegraven drainagekanalen, zgn. Leigrachten, zodat de karakteristieke riet- en zeggemoerassen verdwenen en plaats maakten voor vochtige hooilanden en weilanden. Nagenoeg alle rivieren

in de leemstreek en Haspengouw (langs de zuidrand van Vlaanderen dus) zijn op dezelfde manier opgebouwd.

Als bij wonder bleef hier het rivierkanaal zelf quasi ongemoeid. Het sterk meanderende karakter is tot op vandaag bewaard gebleven. Wel werden slibstranden regelmatig geruimd en vermoedelijk in de periode tussen de twee wereldoorlogen werd de sectie hier en daar verbreed. In het begin van deze eeuw werden een aantal Leigrachten nog eens drastisch verdiept zodat ze zelfs onder zijrivieren van de Dijle moesten worden “door-gesifoneerd” om het gewenste lage drainageniveau te krijgen. Later (ca. 30-35 jaar geleden) kwamen daar nog eens de mechanische maaibeurten van de rivieroeveren bovenop. Om deze werkzaamheden vlot te laten verlopen moesten alle bomen en struiken op de oevers verdwijnen, nieuwe slibstranden werden regelmatig geruimd. Al deze maatregelen zorgen ervoor dat de “ruwheid” van het rivierkanaal stelselmatig verlaagde. De doelstelling, met name het vermijden van overstromingen in de valleien, werd daarmee gerealiseerd. Maar dat zorgde voor de nodige problemen stroomafwaarts, zoals later bleek.

Leuven is de eerste stad die op de rivier ligt en is een ware flessenhals; een paar van de gekende overstromingsrampen en dito schade zorgden ervoor dat de roep naar maatregelen stroomopwaarts van de stad steeds luider klonken.

De klassieke aanpak van dergelijke “problemen” was het aanleggen van wachtbekkens. Dat wil zeggen een dwarsdijk door de vallei of een volledig omdijkt bekken waarin water gepompt of afgeleid wordt bij piekafvoeren. Een “fraai” voorbeeld daarvan is de zien op de Demer ter hoogte van Schulen.

Gevolg: opnieuw een uitgesproken ecologische en landschappelijke degradatie. De dijken zijn dikwijls visueel storend en de overstroming van grote volumes water op een beperkte oppervlakte zorgt voor onnatuurlijk hoge sedimentatie (sterke aanrijking en fysische bedekking van de aanwezige vegetatie) en lange overstromingsduur (sterke daling van soortenaantallen).

De maatschappelijke evoluties in de vallei van de Dijle de laatste jaren zijn van die aard dat landbouwactiviteiten in de vallei steeds verder achteruitgegaan zijn en dat er eigenlijk geen reden meer was om aan overstromingspreventie te doen. In tussentijds werd er door de natuurverenigingen (i.c. Vrienden van Heverleebos & Meerdaalwoud en Natuurreservaten) grond verworven en beheerd met de bedoeling een groot aaneengesloten natuurgebied uit te bouwen (de Doode Bemde). Later werd er door het Vlaamse gewest mee op de kar gesprongen, wat geleid heeft tot verschillende Vlaamse natuurreservaten in uitbouw (de vijvers van Florival en de vijvers van Oud-Heverlee), ten noorden en ten zuiden van de Doode Bemde.

Planologisch geniet het gebied een nagenoeg perfecte bescherming: het is een EG-Vogelrichtlijn én een EG-habitatrichtlijngebied, er liggen verschillende beschermde landschappen en dorpsgezichten in de vallei, volgens het gewestplan is nagenoeg de ganse vallei groen ingekleurd en op zowel de Vlaamse als provinciale ruimtelijke structuurplannen kreeg het gebied een prioritaire natuurfunctie. Ook in de GNOP's van de aanpalende gemeenten Huldenberg, Oud-Heverlee en Bertem werd het belang van dit gebied duidelijk onderstreept.

In het licht van die ontwikkelingen is de ommezwaai van de waterbeheerders van een traditionele wachtbekken-aanpak naar een zogenaamd natuurontwikkelingsscenario perfect te begrijpen.

In essentie komt het erop neer dat het alluviale vallei-ecosysteem opnieuw in ere wordt hersteld. Dat herstel impliceert (althans in optimale omstandigheden) een reeks strikte randvoorwaarden.

Waarschijnlijk de belangrijkste en tegelijkertijd ook slechtst gekende randvoorwaarde is de **oppervlaktewaterkwaliteit**.

Er is steeds van uit gegaan dat de Dijle minimaal de basiswaterkwaliteit diende te hebben, en liefst nog één of twee categorieën strenger. Deze norm wordt momenteel nog niet gehaald maar het ziet ernaar uit dat dit binnen een tweetal jaar het geval zal zijn. Op dat ogenblik zouden de laatste collectoren moeten aangelegd en alle betekenisvolle vuilvracht uit het rivierbekken weggenomen zijn. Er werd en wordt strikt toegezien op een zo minimaal mogelijke overstortfrequentie (<1*/jaar en helemaal niets meer in kleine waterlopen, enkel nog op de Dijle zelf). Eigenlijk is er vrij weinig bekend over de tolerantie van plantensoorten en vegetatietypen ten aanzien van de kwaliteit van het oppervlaktewater bij overstromingen .

Tweede randvoorwaarde is de **maximale spreiding van de overstromingen**. Vuistregel daarbij is: hoe dieper en hoe langduriger de overstromingen, hoe nadeliger dat is voor de natuurwaarden. Uiteraard is het zo dat overstromingen buiten het groeiseizoen van de planten een veel kleinere impact hebben dan overstromingen in de fysiologisch actieve periode. Het tijdstip van overstromingen is echter niet te sturen maar de omvang en de duur wel. Er werd uitgegaan van het principe dat een zo groot mogelijke oppervlakte overstroombaar moest zijn. Dat vraagt een psychologische aanpassing van de rivierbeheerders. Nu wordt het principe aanvaard dat alles overstroombaar is behalve huizen en drinkwaterwinningen. Deze situeren zich aan de rand van de vallei; het volstaat om een minimale infrastructuur aan te leggen (zeer lage dijkjes) om de rand van de overstroming uit deze zones te bannen. Het spreekt vanzelf dat in een dichtbebouwd gebied als Vlaanderen, met de eerder chaotische en ondoordachte ruimtelijke ordening, ruimtegebrek één van de belangrijkste beperkende factoren zal zijn bij de optimale uitvoering van een vergelijkbaar project.

Derde randvoorwaarde is **de vrije evolutie van het rivierkanaal en de “herintroductie” van natuurlijke (niet gestuurde) overstromingen**. De basisgedachte hier is dat de ruwheid van het rivierkanaal opnieuw moet toenemen. Slibruiming en oevermaai beurten zijn in principe uit den boze, behalve uiteraard als er kunstwerken (bruggen of belangrijke verharde wegen op de oever) bedreigd worden. Bomen en struiken op de oevers moeten opnieuw kunnen. De idee die hierachter steekt is dat de overstromingen opnieuw door overtopping van de oeverwallen moet kunnen plaatsgrijpen, zoniet zullen de overstromingen optreden door opstuwning van en terugstromen van water in zijrivieren en Leigrachten. Daardoor gebeurt de sedimentatie van al het materiaal in het diepste deel van de komgronden met een ecologisch minder gunstige situatie (zie hoger) tot gevolg. Momenteel kan de Dijle hier nog vrij meanderen waardoor er vrij veel erosie en meanderverplaatsing optreedt. Door het minder ruw en breder maken van de riviersectie, zullen de oeverwallen bij piekafvoeren niet frequent meer overtoppen. Daardoor is de afbraak (erosie) van de oeverwallen groter dan de opbouw (sedimentatie). Door het rivierkanaal ongemoeid te laten zullen natuurlijke overstromingen (overtopping van de oeverwallen) toenemen en het overstromingsgevaar stroomafwaarts steeds verder afnemen.

Om de afvlakking van de piekafvoeren in de overgangperiode tussen de huidige situatie en de ideale toekomstige situatie toch te bewerkstelligen én tegelijkertijd de natuurwaarden van het gebied aanzienlijk te laten stijgen is het nodig om het drainagesysteem waar mogelijk af te bouwen.

In het geval van de Dijle is dat voorzien ter hoogte van de onderdoorgang (sifon) van een Leigracht onder de Ijse te Neerijse. Hier zal de sifon worden weggenomen waardoor de Leigracht opnieuw wordt aangesloten op de Ijse (een toestand zoals die bestond tot ca. 100 jaar geleden). Dat betekent dat het drainagepeil in de achterliggende (120 Ha grote) komgrond met 80 tot 100 cm verhoogd wordt.

Het opnieuw aankoppelen van de Leigracht op de Ijse die enkele tientallen meter verder uitmondt in de Dijle, zal leiden tot het optreden van frequente (quasi jaarlijkse) overstromingen door eenvoudige peilstijging en opstuwing. Dat zorgt voor een aanzienlijke aftopping van het piekdebiet en dus voor een vermindering van het overstromingsgevaar stroomafwaarts.

Uit het grondig bestuderen van een referentiekomgrond elders in de vallei, is gebleken dat door een verhoging van het drainagepeil, de omstandigheden opnieuw gunstig worden voor het herstel van Rietlanden en Grote zeggevegetaties. Ook de natte Dottergraslanden zullen er beter van worden en door het opnieuw optreden van regelmatige overstromingen zullen er opnieuw Zilverschoongraslanden ontstaan. Dat levert dus een zeer duidelijke toename van natuurwaarden op, in vergelijking met de huidige situatie. De prognose is zelfs dat een aantal op Europese schaal bedreigde vogelsoorten (en andere diergroepen) opnieuw hun stek zullen vinden in de vallei.

Op die manier denk ik dat we duidelijk kunnen spreken van een win-win situatie. Het totale kostenplaatje is in ieder geval aanzienlijk lager dan bij de klassieke aanpak met wachtbekkens.

Het is dan ook te hopen dat het verhaal van de Dijle navolging vindt in tal van andere Vlaamse valleigebieden, waar de problemen zich momenteel even scherp stellen.